

SehnaI, Jiří

K dějinám varhan a hudby v Mikulově

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 1995, vol. 44, iss. H30, pp. [21]-33

ISBN 80-210-1531-4

ISSN 0231-522X

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112319>

Access Date: 08. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ SEHNAL

K DĚJINÁM VARHAN A HUDBY V MIKULOVĚ

Kostel sv. Václava v Mikulově musel mít již na počátku 17. století na svou dobu poměrně velké varhany. Když kardinál Dietrichstein žádal roku 1621 papeže o souhlas ka zřízení kolegiální kapituly, uvedl, že kostel sv. václava má *insigne organum cum numerosis mutationibus seu registris* a tato slova byla později přejata i do papežské zřizovací listiny roku 1625. O staviteli těchto varhan, jejich dispošici a umístění však není nic známo.

Zdeněk Fridrich uveřejnil v roce 1967 studii o památných varhanách Jana Výmolvy v kolegiálním kostele sv. Václava Mikulově¹. Nebyly to jediné varhany v tomto městě. Kromě nich byly tu ještě varhany v piaristickém kostele sv. Jana Křtitele, v Loretě u kapucínů a v kapli sv. Šebestiána na Sv. Kopečku. V minulých letech se nám podařilo zjistit nové skutečnosti jak o stavbě varhan v kolegiálním kostele sv. Václava, tak o varhanách v Loretě a na Sv. Kopečku².

Postavení Výmolových varhan u Sv. Václava mělo dramatickou předeheru. Kapitula požádala roku 1768 blíže neznámého brněnského varhanáře Johanna Ignaze Becka³, aby jí do svatodušních svátků roku 1769 postavil nové varhany s 21 rejstříky za 1200 zl. a dala mu na ně zálohu 200 zl. Varhany však nestály ještě ani v únoru roku 1770.

Kapitula proto mezitím uzavřela řádnou smlouvu s Janem Výmolou, Beckovy varhany odmítla a požádala ho, aby jí vrátil zálohu. 17. února 1770 mu sdělila své důvody. Na prvním místě to byla skutečnost, že varhanář nedodržel slovo. Na druhém místě konstatovala, že varhany, které postavil na Sv. Kopečku⁴, se

¹ Fridrich, Z.: Výmolovy varhany v Mikulově. Jižní Morava 1967. S.57–66.

² Autorův dík patří zejména proboštu mikulovské kolegiální kapituly ThDr. Vladimíru Nováčkovi, který mu umožnil v roce 1982 prostudovat některé materiály kapitulního archivu.

³ StA Brno, f 18, kart. 2785.

⁴ Varhany v kapli sv. Šebestiána dnes nikdo nepamatuje, ale přece tam byly. V popisu kaple z 31. 7. 1787 stojí: *Keine Orgel mit 8 Register 30 fl. werth.*, ale v seznamu předmětů, předaných z kaple biskupskému ordinariátu v brně 5. 6. 1788 o nich není zmínka. V roce 1891 byl na kůru *Eine kleines Akordeon* (!), ale 29. 9. 1919 podal znojemský varhanář František Kurka návrh na opravu čtyřrejstříkového positivku s dispošicí Copel 4', Prinzipal 2', Octave 1' Mixtur 1' 2fach za 180 Kčs. Viz StA Brno, F 72, kart. 301 a 1290.

ukázaly velmi špatné a že je na nich vidět, že jejich stavitel dosud nedorostl úrovně mistra. Domnívá-li se Beck, že jeho varhany na Sv.Kopečku jsou mistrovské, dají je nřezkoušet nestrannou komisí a pak uvidí, co z toho bude. Zálohu mu poskytní jen proto, že ho považovali za čestného muže. Poněvadž s ním nemají uzavřenu písemnou smlouvu, nemuseli by jeho varhany přijmout ani kdyby je dodal včas. Jestliže jim švec slíbí do tří dnů ušít boty, nezajímá je, kde vezme kůži a floky. Proto je nezajímá, že Beck pracoval sám a bez tovaryše. Jeho omluvy by byly soudu k smíchu.

Beck 24. února napsal knížeti Karlu Dietrichsteinovi, že nástroj má v dílně již hotový a slíboval, že jej do velikonoc v Mikulově postaví. Tvrdil, že v tak krátké době by žádný jiný varhanář tak velké varhany nedokázal postavit. Nyní však se dověděl, že kapitula uzavřela smlouvu s jiným brněnským varhanářem, čímž mu vznikne nejen nesmírná škoda, ale bude vystaven velké potupě. Práce na varhanách pro Mikulov jej finančně zruinovala a ohrozila jeho pověst v zemi, takže už nedostane žádnou zakázku. Prosil úpěnlivě knížete, aby se za něho přimluvil u kapituly, aby si kapitula od něho varhany vzala.

Kapitula odpověděla Beckovi 26. února 1770 velmi tvrdě. Odmítla jeho varhany, i kdyby na nich začal pracovat ihned třeba se sto tovaryši, protože nedodržel termín, ke kterému se písemně(!) zavázal. Odmítla jeho důvody, že místo pro varhany je vlhké a i kdyby tomu tak bylo, že mu po tom nic není. Když věděl, že práci nezvládne, neměl se písemně(!) ani ústně zavazovat. Nyní již uzavřeli novou smlouvu s řádným městským varhanářem z Brna a žádají, aby jim Beck vrátil 200 zl., které mu půjčili, jinak věc předají soudu. Byli by ochotni pouze posečkat s vrácením peněz, jestliže je o to Beck písemně požádá.

Jak věc s Beckem skončila, se nedovídáme, ale je zvláštní, že s Beckovým jménem se ani v Brně ani jinde na Moravě nesetkáváme. Je pravděpodobné, že z Brna odešel a že práce na varhanách pro mikulovskou kapitolu ho přivedla na mizinu. Řádná smlouva s ním asi uzavřena nebyla, snad existovala jen nějaká písemná nabídka z jeho strany, kterou však jsme nenašli. Jeho brněnský konkurent Jan Výmola byl tehdy na vrcholu své slávy a jako podnikatel si zřejmě si nedělal žádné výčitky, že se zbavil v Brně jednoho soupeře.

V archivu kolegiátní kapituly se dochovaly čtyři nepodepsané návrhy varhanních dispoic, které by mohly pocházet od Jana Výmoly nebo od Johanna Becka. Ve všech čtyřech případech šlo o dvoumanuálové varhany, při čemž počet rejstříků byl 22, 20, 20, 17. Ani jedna z navržených dispoic není shodná s dispoicí varhan, které pak postavil Výmola. Ve všech případech byl Principál v prospektu z jemného cínu, ostatní kovové hlasy ze směsi (*von legirten Zühn*). Ladění mělo být ve francouzském neboli komorním tónu. V návrzích někdo prováděl opravy a poznámky tužkou. Kvůli přehlednosti uvádíme návrhy ve sloupcích vedle sebe, a to tak, že v hlavním stroji jsou nejdříve uvedeny principálové hlasy a pak hlasy ostatní podle stopových délek. 0 znamená, že rejstřík uvedený v některé z dispoic není zastoupen v ostatních dispoicích.

K DĚJINÁM VARHAN A HUDBY V MIKULOVĚ

Hlavní stroj

1. návrh	2. návrh	3. návrh	4. návrh
Principal 8'	dtto	dtto	dtto
Octava 4'	dtto	dtto	dtto
Quinta 3'	dtto	dtto	dtto
Super octav 2'	dtto	dtto	dtto
0	0	Quinta Decima 1 1/3'	0
Flashioneth 1'	Siffflauta 1'	0	0
Mixtura 4x	dtto	dtto 1' ⁵	dtto 2'
Viola de gamba 8'	0	dtto	0
Quintadena 8'	0	0	0
Boridon 8' ⁶	0	0	0
0	Salicionale 8'	dtto	dtto
0	Groß Gedackt 8' ⁷	0	0
0	0	Fletna Major 8' ⁸	dtto
Nachthorn 4'	0	0	0
0	Quintadena 4'	0	dtto
0	0	Fugara 4'	0
0	0	Copula minor 4' ⁹	dtto
0	Spitzflote 2'	0	0

Positiv (druhý, dolní manuál)

Gedackt Liebl. 8' ¹⁰	dtto	Copula Major 8'	dtto
0	0	Principal 4'	0
Fletna dolce 4' ¹¹	Copula minor 4'	dtto	dtto
Salitional 4'	0	0	0
Principal 2'	dtto	dtto	dtto
Blockflote 2'	0	0	0
0	Hohlflote 2'	0	0
Quinta 1 1/2'	dtto	0	dtto
Scharffes 1'	dtto	0	0
0	0	Mixtura 3fach 1 1/2' ¹²	dtto

5 Mixtura 4fach mit der 5ta g^{tava} und 10ma repetiret von Zöhn 1'

6 von legirten Zöhn

7 oder Cop. Major 8' von holtz

8 von holtz

9 von holtz gedeckt

10 oder Cop. Major 8' von holtz

11 oder Cop. Minor 4' von holtz

12 mit 5ta und 8va

Pedál

Principal Bass 16' ¹³	0	0	0
0	0	Sub Bass offen 16'	0
	Sub Bass 16' gedeckt	dtto	dtto
0	Principal Bass 8' ¹⁴	0	0
0	0	Octava 8'	dtto
Violon Bass 8'	0	0	0
0	0	Quinta 6'	0
Octav Bass 4'	dtto	0	0
Fagot Bass 2'	0	0	0

Všechny pedálové rejstříky kromě Fagot Bassu byly ze dřeva. 1. a 2. návrh počítal s manuálovou spojkou, u 3. a 4. návrhu není o spojce zmínka. Cena je uvedena jen u prvního (700 zl.r.) a druhého (650 zl.r. bez výzdoby) návrhu. Zdá se, že varhanář volil různé varianty s ohledem na cenu.

Všechny rejstříky, jmenované v disposicích, byly v našem barokním varhanářství běžné. Poněkud neobvyklý je Boridon, což by snad mohla být Portunálová flétna a Fashioneth 1', čímž byl míněn asi úzký, kónický hlas Flageolet. Zajímavá je pestrost různých typů hlasů v poloze osmistopé (Viola de gamba, Quintadena, Salicionál, Copula maior, dřevěná Flétna), čtyřstopé (Oktáva, Noční roh, Copula minor, Quintadena, Fugara) i dvojstopé (Superoktáva, Zobcová flétna, Flétna špičatá, Flétna dutá). Disposičně je nejzajímavější první návrh s positivem, kde je Mixtura rozložena do jednotlivých alikvotů po italském způsobu, zatím co čtvrtý návrh představuje zřejmě nejlevnější, nejméně vynalézávé, vcelku běžné řešení. V pedálu je zvláštní vysoký Fagot 2' v prvním návrhu, motivovaný nejspíše nedostatkem místa. O to více překvapují v třetím návrhu dva basy 16', jeden otevřený a druhý krytý a velká kvinta, která není kryta Superoktávbasem 4'. Svým způsobem zvláštní je i positiv třetího návrhu s Principálem 4'. Rejstříky Scharffes 1', Fashioneth 1', Sifflauta 1', Fagot 2' však zcela vybočují z terminologie, užívané Výmolou. Tyto skutečnosti silně zpochybňují domněnku, že autorem disposičních návrhů je Výmola.

Smlouvu s Janem Výmolou se nám nepodařilo objevit. Podle Z. Fridricha Výmola dokončil varhany v listopadu 1771 a dostal za ně 970 zl.¹⁵ V té době byl varhaníkem Joseph Bischof a ředitelem kůru Joseph Hentschl a podle seznamu fundací se konalo u Sv. Václava ročně 60 figurálních mší¹⁶. Jejich stavba byla asi součástí celkového restaurování kostela, protože v archivu kapituly je dochován nedatovaný *Verzeichnis oder überhauptlicher Überschlag der Ausla-*

¹³ offen von Holtz

¹⁴ offen von Holtz

¹⁵ Fridrich, Z., cit.d., s. 58.

¹⁶ Archiv kolegiální kapituly v Mikulově, sign. C a G.

gen zur gänzlichen Herstellung der Kollegiatkirche, kde na sedmém místě figuruje položka 970 zl. za varhany. Největší položka 1100 zl. byla vyplacena za nový hlavní oltář, z dalších větších položek uveďme 400 zl. zedníkovi za vyličení celého kostela, odkopání svahu, odvoz hlíny, a omítání, 400 zl. malíři (Antonínu Adolfovi) za obraz na hlavním oltáři a 440 zl. sochaři (Ondřeji Schweiglovi). Vyzdoba oratoří a dalších oltářů stála 450 zl., skříňně v sakristii a lavice pro kanovníky v presbytáři přišly na 500 zl. Celkem bylo za restaurování kostela vyplaceno 6862 zl. Přestavba trvala přibližně od roku 1762 do roku 1775.¹⁷ Varhany vyzdobil a pozlatil vídeňský malíř Mathias Schmiedhamer. Stejný umělec vyzdobil též křtitelnicí, oba kůry v presbytáři jakož i oratoř pro členy městské rady a vymaloval knížecí oratoř¹⁸.

Výmology varhany jsou umístěny na levé oratoři v presbytáři, zatím co pravá oratoř je prázdná. Někdy bývá vyslovován podiv nad tím, proč hudební kůr není v západní části kostela, kde je dnes knížecí oratoř. O ní nás informují doklady z let 1827–1836¹⁹. Dietrichstreinský archivář 9.9.1827 uvádí, že původní hudební kůr byl skutečně vzadu, ale musel ustoupit knížecí oratoři, která byla postavena přibližně v druhé čtvrtině 18. století, kdy byl kostel prodloužen směrem k zámku. Poznává, že pro trhliny v klenbě se vrchnostenští úředníci neodvažují do oratoře chodit a že i hudební kůr, který byl postaven ve stejné době, vykazuje trhliny, takže při silné hudbě je strach na něm stát. V roce 1829 se však knížecí oratoř již 22 let nepoužívala a klíče od ní byly u probošta. Současně se dovídáme, že pod ní má nebo měl být hlavní vchod do kostela (*der Haupteingang in die Kirche seyn soll oder sollte*). 16.2.1836 upřesňuje archivář, že zadní kůr byl vybudován až při přestavbě kostela roku 1767, ale o něco dále tvrdí, že stál již roku 1690, kdy byl k němu podle účtů postaven průchod ze zámku na sloupech. Zda měl v kostele kníže vlastní oratoř, neví určitě. Domnívá se, že knížecí oratoř byla původně tzv. stará sakristie pod věží, protože je velmi starobylá a je v ní zabudován komín.

Jisté je, že Výmology varhany stojí na původním místě a že figurální mše, které tu byly prováděny, počítaly prakticky jen se sólovým obsazením. Před varhanami je na zábradlí připevněno 7 původních hudebních pultů, u kterých se směštná maximálně 14 hudebníků: pravděpodobně 2 diskantisté, jeden nebo dva altisté, jeden tenorista a jeden basista, 2–4 houslisté a hobojisté. Violon ani tympány by se tam nevešly, kontrabasista a tympanista proto museli stát až za varhanami. Za varhanami mohli stát kvůli průraznému zvuku svých nástrojů také trubači. Hudebníci, stojící u zábradlí kůru na varhaníka neviděli. Proto je velmi obtížné říci, kdo a jakým způsobem hudbu řídil. Varhaník nemohl hudbu řídit, protože na hudebníky neviděl. Kapelník, stojící mezi hudebníky u zábradlí,

¹⁷ Datování podle M. Zemka, In: Břeclavsko. Red. V.Nekuda. Brno 1969. S. 490.

¹⁸ Podle smlouvy, uložené v kapitulním archivu, kterou uzavřel s malířem infulovaný probošt Franz Philipp hrabě von Inzaghi 29. listopadu 1771 v Mikulově. Za všechny práce měl dostat 141 zl.

¹⁹ StA Brno, F 18, kart. 2785.

neměl kontakt s varhaníkem a violonistou. Nejsnazší vysvětlení by bylo, že nástupy a takt byl udáván tlučením. Bohužel nemáme o tom z Mikulova žádné konkrétní zprávy.

O repertoáru mikulovského kůru v prvních padesáti letech po postavení Výmolvých varhan podává svědectví hudební sbírka kostela sv. Václava, která je dnes uložena v Odd. dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně pod sign. A 34.588–34.933, A 34.937–A 35.060²⁰. Převažují v ní latinské mše, offertoria, moteta a árie od Albrechtsbergera, F.X. Brixioho, Brosmanna, Dittersdorfa, Eyblera, Gassmanna, L. Hofmanna, Holzbauera, Jírovce, Kramáře, Mozarta, Preindla, Reuttera, Seyfrieda, Schiedmayra, Sonnleitnera a Vaňhala. Nejpočetněji však jsou zastoupeni Joseph a jeho bratr Michael Haydn. Sbírka měla původně na 580 skladeb, z nichž bylo roku 1819 asi 190 jako nepotřebných odprodáno. Překvapuje, že tehdejší regenschori Matthias Kluger vyřadil např. 15 mší a 20 offertorií od piaristy Václava Kalouse, 5 mší a 13 symfonií od Vaňhala a další skladby od autorů, jako byli F.X. Brixi, Pichl, Haydn, Dittersdorf, Zechner, Zimmermann, tedy od autorů, kteří v té době patřili k všeobecně oblíbeným. Sbírka původně obsahovala 65 symfonií, převážně od J. Haydna, jejichž uplatnění v kostele se zdá málo pravděpodobné. Snad pouze jednotlivé věty bylo možno hrát např. během offertoria.

S Výmolvou prací byli v Mikulově asi spokojeni, protože v roce 1780 si i tamní kapucíni u něho objednali nové varhany pro svoji Loretu, která měla dosud jen dva pozitivy (viz níže). V květnu poslal Výmola do Mikulova jakýsi návrh (*Riß*), s dopisem, který zde uvádíme v doslovném znění, neboť ukazuje, jak vypadala němčina českého varhanáře, žijícího v Brně na sklonku 18. století.²¹

*Hoch wihrdig Hoch gelehrter
gnediger Herr Herr*

Nebst hefflichen Hand kisung all hiriber / schike den ab Riß zuder Orgel und bidte mich / un Beschwert zu benach Richtigen Laßen/ ob mich voneten ist main Persenlichen auw Wartung zu machen, und das me / rere Míndlioch abzu Reden und zum Cont- / ract bringen. Jetzo were di schenste zait zum holtz arbit un den Corpus und hil- / zene Pfeifen zu machen. auch berichte, / daß di 2 Allte Positiv welche un brauch- / bahr da Sain in Laureta, nach ab Redung / will über nehmen, was wehrt werden. / nebst mich zu dero Wohl gewogen Zait an- / embfehle und gehare.

*Eter Hoch Wihrdig Hochgelehrten Herren
dinst beflisener
Diner Johann Wimola*

Brinn den 21 Maius 1780.

²⁰ Straková, T., Sehnal, J., Přibáňová, S.: Průvodce po archívních fondech Ústavu dějin hudby Moravského musea v Brně. Brno 1971. S. 64–65. Sehnal, J.: Hudba na Břeclavsku v minulosti. In: Břeclavsko, viz pozn. 16, s. 285.

²¹ Archiv kolegiální kapituly v Mikulově.

Výmoluův návrh se zřejmě kapucínům líbil a proto došlo 25. září 1780 k podpisu smlouvy mezi ním a správou Lorety. Uvádíme smlouvu opět v doslovném přepisu:²²

Heüt zu Ende gesetzten dato ist wegen aufstellung einer Orgel in die Laureta Kirchen zu Nicolsburg zwischen den Löblichen Gottes Haus bei Maria Laureta eines — dann den herrn Johann Wimola Orgelsezern und Burgern der Königlichen Stadt Brünn andern Theils nachstehend ohnwiederruflicher Contract beliebt, und beschlossen worden, und zwar

Erstens verbündet sich erwöhnter herr Johann Wimola Orgel Sezer in Brünn nach dem Raum und Größe des Plazes, dem vorgezeigten Riß gemäß eine Orgel mit doppelten Claviaturen, von schwarzen Ebenholz und weißen Semitonon, zwey Blaßbalcken 6 1/2 Schuch lang, und 3 Schuch 3 Zoll breit, nach Mährischen Maaß Stab, mit dem zum ziehen erforderlichen Riemen, jedoch ohne der nöthigen Holz Stellage, worauf das Werck ruhen wird, und mit ausnahm der heirzu bedrefenden Banckeisen, Clammern und Bändern, in 15 hier benandten Mutationen bies Cis und D hierauf aufzustellen, und zwar

Im Hauptwerck oder obern Manual

1 Principal von feinem zinn	4 fuß
2 Octava vom Metall	2
3 Quinta vom Metall gedeckt.....	3
4 Quinta minor offen von Metall	1 1/2
5 Mixtura vierfach von Metall	1
6 Salicinale octav oder figura (!) von Metall	4
7 Flauten amabile von Metall	4
8 Pardumal fleten von Holtz gedeckt	8

In Positiv

1 Principal innwendig in corpus	2 fuß
2 Mixtura zweyfach	1
3 Copula major von Holz.....	8
4 Copula minor von Holz	4

In Pedal

1 Sub Bass vom Holz gedeckt	16 fuß
2 Principal Bass vom Holz offen	8
3 Violon Bass vom Holz offen	4

Zweytens verspricht herr Orgel Sezer das ganze Werck in der Ordnung wie es hier beschrieben steht, bies zum fest der heiligen Anna 1781 in vollkommenen Stand herzustellen, wie dann auch derselbe

Drittens über sich eichent sich mit seinen Leüthen hier wehrender Arbeit auf eigne Rechnung zu Verkösten, auch die Lieferungsuhren selbst zu besorgen, dagegen wird demselben

Viertens von Seiten der Laureta Kirchen für dieses Meisterlich zu Stand gebrachte Werck der Orgel Sieben Hundert Gulden reini. dergestalten zugesagt: daß ihme zur Ausgab Hundert Funzig Gulden gleich bahr erfolget, nach aufgestellten Werck fünf Hundert Gulden aufgezehlet, die übrige funzig aber auf Jahr und Tag zum Pfend(!) zuruckbehalten und erst alsdann, wenn die Orgel gut gestimmt, und vollkommen befunden seyn wird, ausgezahlt werden sollen, altermassen herr Wimola sich hierdurch ausdrücklich aufrichtig machet Jahr und Tag für seine Arbeit zu stehen, und wenn in dieser zeit hieran was manglbahr werden solte, soliches ohnentgeld. zu verbessern, und gut zu machen. Nebst dem wird

Fünftens dem herrn OrgelSezer wehrender zeit der Orgel Aufstellung das Quartier für sich und seine Gesellen in dem Kirchenhaus, sofern ihme selbes anständig, angewiesen, widriges aber ihme obliegen sich selbst eine Wohnung aufzunehmen.

Zu Urkunde dessen ist diese in zwey gleichlautenden Exemplarien abgefasste Contract von beiden Seiten unterfertiget, und jedem Theil eines davon in Handen gelassen worden. So geschehen

Nicolsburg d.25.7mb. 1780.

*Sig. fr. Anto. Samenfeld mpia
Sig. Johann Wimola
Orgel Macher.*

*Ferdinand Hönig Canonicus
und Beneficiatus Lauretamus mpia*

Vzhledem k staré, v originálu zčásti zkomolené terminologii uvádíme dispo-
sici ještě jednou v moderním přepisu:

Hlavní stroj neboli horní manuál

1 Portunál(!), dřevo, kryt	8'
2 Principál z jemného cínu	4'
3 Flauta amabilis z kovu	4'
4 Salicionál nebo Fugara z kovu	4'
5 Kvinta krytá z kovu	2 2/3'
6 Oktáva z kovu	2'
7 Kvinta malá, otevřená, z kovu	1 1/3'
8 Mixtura čtyřnásobná z kovu.....	1'

Positiv

1 Copula major ze dřeva	8'
2 Copula minor ze dřeva	4'
3 Principál uvnitř korpusu	2'
4 Mixtura dvojnásobná	1'

Pedál

1 Subbas krytý ze dřeva.....	16'
2 Principálbas otevřený ze dřeva.....	8'
3 Violonbas otevřený ze dřeva.....	4'

Překvapující je umístění Principálu 2' v pozitivu uvnitř skříně, takže se musíme ptát, co bylo z pozitivu vlastně vidět a kde byl positiv umístěn. S tím souvisí také otázka, proč hlavní stroj byl ovládán horním a ne spodním manuálem, jak bývalo u Výmoly obvyklé²³. Vysvětlení bychom mohli hledat v tom, že hrací stůl byl vestavěn do hlavního korpusu z prospektové strany, a varhaník měl positiv za svými zády. Stěží však si můžeme představit positiv v zábradlí bez prospektu. Zajímavý je též údaj o rozsahu, kterému rozumíme tak, že manuály měly rozsah spíše po d³, než že by velká oktáva byla chromatická. Také rozsah po d³ byl u Výmoly neobvyklý²⁴.

Jak známo, Loreta roku 1784 vyhořela a s ní vzaly za své i Výmolovy varhany. Do Lorety se pravidelně konaly pouti i ze vzdálených částí Moravy. Ze seznamu výdajů na procesí z Olomouce do Mikulova z doby po roce 1710 se dovidíme zajímavé podrobnosti²⁵. Program poutníků v Mikulově zde bohužel není vyličen, ale o hudbu tu bylo nepochybně dobře postaráno, neboť již roku 1625 tu kardinál založil pěvecký seminář pro 9 chlapců (tzv. loretánců) s učitelem, kterým byl roku 1631 italský skladatel Carolo Abbate²⁶.

Po požáru kapucíni Mikulov opustili. Z Lorety zůstalo jen nádherné průčelí, které dnes zdobí náměstí v Mikulově. Zbytek použili Dietrichsteinové pro svou

²³ Fridrich, Z.: Brněnský varhanář Jan Výmola. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Fac. paedagogica, Hud.věda a výchova 5, 1990. S. 43.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ StA Olomouc, MKO, kart. 1082. Procesí vyráželo z Olomouce na svátek Navštívení Panny Marie (2.července) směrem na Prostějov. Zde jim vyšli vstříc kaplani se školáky a v kostele se po oře zpívaly figurálně litanie na kůru a po nich bylo kázání. Druhý den se vstávalo již ve 4 hodiny ráno a po mši a požehnání se šlo dále k Vyškovu, kde poutníky uvítali v bráně města věžní trubači, kaplani a školní mládež. Po stejné bohoslužbě ve farním kostele, jaká byla i v Prostějově, se šlo s doprovodem věžních trubačů, kaplanů a školáků do kapucínského kostela a po obědě se vyrazilo do Slavkova. Zde vyšel procesí vstříc kromě věžních dokonce farář s kaplanem a školou a opakoval se obřad ve farním kostele a kázání a následovala večere. Třetí den ráno byla mše v 5 hodin a šlo se do Těšan a Hustopečí, kde bylo uvítání děkanem dvěma kaplany, věžními trubači a školáky. Opakovala se pobožnost v kostele a následovalo kázání. V Hustopečích byl oběd i nocleh. Čtvrtý den byla mše opět v 5 hodin a pak se vyrazilo do Mikulova, kde poutníky uvítal na předměstí věžný, škola a 2 kanovníci a pak se šlo přímo do loretské svatyně. V Mikulově zůstalo procesí až do následujícího, pátého dne, kdy se vydalo až v 11 hodin na zpáteční cestu. Nazpět se šlo přes Rajhrad, kde byl další nocleh. Další den se jen prošlo Brnem do Rousínova, kde byl opět nocleh. Šestý den šlo procesí opět přes Vyškov, kde poobědvalo a navečer dorazilo do Prostějova. Sedmý den se poutníci po mši v Prostějově vrátili do Olomouce, kde vyslechli poslední kázání a dostali tiché požehnání.

²⁶ Zemek, M., Bombera, J., Filip A.: Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950. Prievidza 1992. S.167.

rodinnou hrobku. Roku 1851 v ní dali postavit varhany od vídeňského varhanáře Jakoba Deutschmanna (1795–1853)²⁷. Celé dílo stálo 1652 zl. konv. měny^{28a}. Z toho vlastní nástroj stál 1200 zl., skříň varhan s řezbami 392 zl., nátěr olejovou barvou v charakteru dubu 40 zl., další detaily 20 zl.³⁹ kr. Autorství J. Deutschmanna dosvědčuje dnes již špatně čitelný štítek na hracím stole s nápisem *J. Deutschmann, kais. kön. Hof- Orgelfabrik, goldene Medaille Wien*. Jakob Deutschmann přivezl varhany pro hrobku 20. dubna 1849 na třech vozech z Vídně. Následující den začal stavět skříň varhan dietrichsteinský stolař Staudinger a pracovat i Deutschmann se dvěma tovaryši. Varhany byly hotovy 31. května 1849 a varhaník od Sv. Václava františek Kafka s několika místními znalci je prohlásili za výborné. Nejvíce oceňovali Physsharmonicu, protože prý měla zejména v mollových tóninách nepopsatelně krásný účinek. V dubnu roku 1855 opravoval a ladil varhany osm dní Deutschmannův příbuzný Franz Ullmann. Prvním varhaníkem hrobky byl místní učitel Carolus, který za svou službu dostával od knížete 80. zl. ročně.^{28b} Varhany byly v nedávné minulosti silně poškozeny, takže jsou nehratelné. Jejich restaurováním byl nyní pověřen varhanář Ing. Zdeněk Hromádka. Varhany mají tuto dispozici:

Dolní manuál

- 1 Principál 8' , tóny C — Dis dřevěné, dále cín, prospektové píšťaly však jsou zinkové po konfiskaci v roce 1918
- 2 Dulciana (?) 8' , kovový, cylindrický hlas, užší mensury, bez vousů
- 3 Kryt 8' ve velké oktávě dřevěný, krytý, dále kov, krytý
- 4 Oktáva 4'
- 5 Superoktáva 2'
- 6 Mixtura dvojnásobná 2', repetuje na c¹ na 4', dále průběžná

Horní manuál

- 1 Physsharmonica, harmoniový rejstřík se samostatnou vzdušnicí v hracím stole.

Pedál

- 1 Subbass 16', dřevěný, krytý
- 2 Principál 8' kov, zčásti v prospektu nahrazený zinkovými píšťalami
- 3 Octavbas 8' dřevo

²⁷ O jeho další činnosti na Moravě viz: Sehnal, J.: Historische Beziehungen des Orgelbaus zwischen Österreich und Mähren. *Organa Austriaca* 4, 1988. S. 54–64.

^{28a} StA brno, F 72, kart. 1287.

^{28b} 31.7. 1920 dokončil montáž nových píšťal, intonaci a ladění znojemský varhanář Jan Kurka. Za zhotovení 41 nových zinkových píšťal se stříbitým postříkem dostal 41 Kčs, ostatní práce vykonal zdarma. Šlo o 23 píšťal Principálu 8', 8 píšťal Principálbasu 8' a o 15 píšťal Oktávy 4'. Ředitel kůru Robert Doleša a nadučitel J. G. gentrich, kteří Kurkovu práci přebírali, upozorňovali, že varhany v hrobce velmi trpí povětrností a proto může snadno vypovědět nejen ladění, ale i mechanika, což platí dosud. Viz StA Brno, F 72, kart. 1121.

Rozsah manuálů C — f² chromaticky, rozsah pedálu C — c¹ chromaticky. Physharmonica byl oblíbený sólový rejstřík doby, která objevila harmonium. Ve varhanách se s ní setkáváme přibližně od čtyřicátých do šedesátých let. Barevně se Physharmonica nepojila s ostatními rejstříky a kromě toho s nimi často ani neladila. Z tohoto důvodu se ve varhanářství udržela jen krátkou dobu. Ve varhanách mikulovské hrobky byla též spojka mezi oběma manuály, což byl zřejmě marný pokus spojit Physharmonicu s některým labiálním hlasem hlavního stroje.

Všimněme si ještě varhan piaristického kostela sv. Jana Křtitele. Víme, že roku 1689 postavil pro mikulovské piaristy nové varhany s 11 rejstříky kroměřížský varhanář Jakub Casparides za 350 zl.²⁹ Patrně týž varhanář je opravil roku 1712³⁰. Když byl v letech 1749–1750 vybudován nový, větší kůr, byly na něm postaveny i nové varhany (*erectum novum organu*), což všechno dohromady stálo 1230 zl³¹. Varhanář však při této příležitosti není jmenován. V letech 1763–1766 byly varhany, které v době celkové přestavby kostela utrpěly velkou škodu na píšťalách, znovu uvedeny do pořádku a byl k nim přidán nový pozitiv s dvoji klávesnicí a jedním měchem, což vše velmi mnoho stálo³². Varhany byly znovu opravovány v letech 1778–1780 za 53 zl. a roku 1784 znovu čištěny a laděny za 64 zl.³³

Dnešní varhany, které podle kroniky byly postaveny roku 1750, byly však postaveny spíše až v roce 1763, protože dosud existující nástroj nese typické rysy autorství Jana Výmoly a na ucpávce vzdušnice pozitivu byl nalezen zápis kanovníka a faráře Leopolda Swobody: *Johann Wimola, bürgl. Orgel Macher in Brünn Anno 1763 den 30. August.*³⁴ V současné době mají varhany tuto dispozici:

Hlavní stroj	Positiv	Pedál
Principál 8'	Kopula 8'	Subbas 16'
Spitzflöte 8'	Kopula 4'	Oktávbas 8'
Quintadena 8'	Principál 2'	Violonbas 8'

²⁹ Sehna, J.: Zapomenutý kroměřížský varhanář Jakub Kasparides. Hudební věda 10, 1973, S. 140.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Viz Liber, in quo continentur spectantia ad domum Nikolspurgensem v SOA Mikulov.

³² Tamtéž.

³³ Účty kostela sv. Jana Křtitele v SOA Mikulov, sign. E 29.

³⁴ Celý nápis zní:

A) Johann Wimola Bürgl. Orgel Macher in Brünn Anno 1763 den 30. August.

B) Johann Kutler Bürgl. Orgelmacher von Brünn hat die Blasbälge verändert, ausgeputzt u. gestimmt 1801 den 10. Sept.

C) Filip Kominek Orgelbauer von Brünn Reparirt diese Orgel vom 18. August bis den 15. Oktober 1891 zu Folge Ministerial Verordnung nach dem Normalit gestimmt.

Omnia verbotenus descripta esse testatur Canonicus Leopoldus Swoboda, parochus.

Tužkou doplněno:

1931 Reparatur Orgelbauer Schneider aus Pollau kleinere Reparaturen hat vorgenommen vom Jahr 1907 P. Adolf Pospischil Regenschori.

Flétna 8', dřevo kryt
 Oktáva 4'
 Fugara 4'
 Kopula 4'
 Quinta major 2 2/3'
 Superoktáva 2'
 Kvinta minor 1 1/3'
 Mixtura 1 1/3', původně 5x

Oktávbas 4', kov

Nápisy na manubriích jsou z mladší doby a nejsou zcela spolehlivé. V našem století bylo zasahováno i do dispozice, protože nejvyšších 14 tónů Flétny špičaté je dnes v Kopule 8'. Positiv, opatřený mřížkou, je umístěn přímo v hracím stole, stojícím volně volně před korpusem. Je to první nebo jediný "znějící" hrací stůl, který zatím od J. Výmoly známe. Snad první volně stojící hrací stůl, ve kterém byl současně umístěn menší hrací stroj, postavil roku 1714 brněnský varhanář Jan David Sieber v kostele sv. Michala ve Vídni³⁵. Hlavní stroj piaristických varhan je umístěn v rozložitě skříní, která zabírá symetricky celou šířku kůru po stranách západního okna. V pravé části skříně při pohledu k oltáři jsou měchy, levá část skříně je prázdná. Pro autorství Jana Výmoly svědčí nejen charakteristická výzdoba prospektových pišťal a tvarování labií, ale i řada shodných konstrukčních detailů na vzdušnici, traktuře, uchycení nosných prvků skříně, kovový čtyřstopový hlas v pedálu atd. Varhany nesou množství shodných znaků s varhanami ve Stronsdorfu v Dolním Rakousku, které jsou právě restaurovány varhanářem Ferdinandem Salomonem. Nástroj ve Stronsdorfu je sice anonymní, ale byl sem zakoupen údajně po roce 1745 olomouckým obchodníkem Tobiášem Hirschem, rodákem ze Stronsdorfu. Po srovnání varhan ve Stronsdorfu s dochovanými varhanami Jana Výmoly v Doubravníku a v Mikulově dospěl varhanář Salomon k přesvědčení, že varhany ve Stronsdorfu postavil rovněž Jan Výmola. Je zajímavé, že řezbářská výzdoba varhan ve Stronsdorfu vykazuje nápadně podobné rysy jako výzdoba Výmolova nástroje u mikulovských piaristů.

Také Výmolovy varhany v kostele sv. Jana Křtitele jsou mimořádně cenný historický nástroj, který by si zasloužil kvalitní restaurování. Byly svědkem rozkvětu figurální hudby, kterou zde piaristé prováděli v druhé polovině 18. století. Zdejší kůr svou prostorností k tomu poskytoval mnohem příznivější podmínky než kůr kostela sv. Václava. Navíc zde varhaník mohl bez problémů řídit hudbu i od hracího stolu. Bohužel z hudby, prováděné piaristy v tomto kostele, se nedochovala ani jediná skladba. Po této stránce se osud hudební sbírky mikulovských piaristů neliší od osudů sbírek ostatních piaristických kolejí na Moravě. Pouze z Kroměříže a z Lipníka se dochovala torsa bývalých piaristických hudebních sbírek, z ostatních kolejí známe nejvýše jejich seznamy.

³⁵ Sehnal, J.: Varhanář Jan David Sieber. *Vlastiv. věst. mor.* 45, 1993. S. 262.

RESUMÉ

Der Beitrag bringt neue Erkenntnisse über die Orgeln in der Stadt Mikulov (Nikolsburg). An Hand der Akten im Archiv des Kollegiatkapitels in Nikolsburg hat das Kapitel bereits im Jahr 1768 eine neue Orgel für die St. Wenzel — Kirche in Nikolsburg bei einem bis jetzt unbekanntem Orgelbauer in Brünn Johann Beck bestellt. Da dieser im vereinbarten Termin (Pfingsten 1769) die Orgel nicht lieferte, schloß das Kapitel im Jahr 1770 einen neuen Orgelbauvertrag mit dem berühmten Orgelbauer Jan Výmola in Brünn ab und wies ab, das Werk Beck's aufzunehmen. Dabei erfahren wir, daß Beck bereits vor 1768 eine Orgel in der St. Sebastian — Kapelle auf dem Heiligen Berg bei Nikolsburg baute, die schlecht befunden wurde. J. Výmola vollendete im November 1771 in der Kollegiatkirche St. Wenzel seine bis heute existierende Orgel.

Im Archiv des Kollegiatkapitels befinden sich 4 verschiedene Dispositionsvorschläge von einem unbekanntem Orgelbauer aus den sechziger Jahren des 18. Jahrhunderts, die sich zu der Kollegiatkirche St. Wenzel beziehen. Sie sind hier im Wortlaut auf S. 25–26 mit Kommentar abgedruckt.

Jan Výmola baute 1781 eine Orgel auch für die Loretokirche der Kapuziner in Nikolsburg. Davon zeugt der im Archiv des Kollegiatkapitels aufgefundenen Vertrag, der hier wiedergegeben ist (S. 29–30). Die Orgel existiert nicht mehr, da sie bei der Feuerbrunst der Loretto — Kirche verbrannte. In der an Stelle der verbrannten Loretta erbauten Gruft der Familie Dietrichstein befindet sich ein von dem Wiener Orgelbauer Jakob Deutschmann im Jahr 1851 aufgestelltes, interessantes Werk mit der wohl erhaltenen Physharmonica auf dem 2. Manual (S. 32).

Auch in der Piaristenkirche in Nikolsburg steht heute eine Orgel von Výmola aus dem Jahr 1763 (S. 33). Es wird kurz auch über diese Orgel berichtet, die einen Pendant zu der anonymen Orgel in Stronsdorf (Niederösterreich) bildet. Die Ähnlichkeit der Orgel der Piaristenkirche in Nikolsburg mit jener in Stronsdorf stellt einen der wichtigsten Beweise, daß J. Výmola auch Autor der Stronsdorfer Orgel sei kann.

In Bezug auf die räumlichen Gegebenheiten der Chorgeländer in der Kollegiat- und in der Piaristenkirche werden auch Aufführungsbedingungen der Figuralmusik in beiden Kirchen diskutiert (S. 27–28).

